

OSMANLI İMPARATORLUĞU SON DÖNEMLERİNDE MODERN SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNE GEÇİŞ ÇALIŞMALARINI KAPSAMINDA ŞEHİT YAKINLARI VE MALUL ASKERLERE YÖNELİK YAPILAN DÜZENLEMELER VE MİLLİ MÜCADELEYE ETKİSİ

REGULATIONS FOR THE RELATIVES OF THE MARTYRS AND DISABLED SOLDIERS WITHIN THE SCOPE OF TRANSITION TO MODERN SOCIAL SECURITY SYSTEM IN THE LAST PERIOD OF THE OTTOMAN EMPIRE AND ITS EFFECT ON THE NATIONAL STRUGGLE

Ali Kemal NURDOĞAN

Süleyman Demirel Üni., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Isparta

Cite this article as: Nurdoğan AK. Regulations for the Relatives of the Martyrs and Disabled Soldiers Within the Scope of Transition to Modern Social Security System in the Last Period of the Ottoman Empire and Its Effect on the National Struggle. Med J SDU 2020; (özelsayı-1):29-37.

Öz

Sanayileşmiş ülkelerde modern sosyal güvenlik yaklaşımı ilk olarak işçi sınıfının ve sonrasında toplumunun tamamının karşılaştığı risklerin yarattığı olumsuzlukları gidermek için oluşturulmuşken; Osmanlı İmparatorluğunda farklı şartlarda gelişmiştir. Osmanlı İmparatorluğunda modern sosyal güvenlik uygulamalarına asker ve memurların maluliyet ve emeklilik durumlarını düzenleyen emeklilik sandıkları ile başlanmıştır.

Bu çalışma, milli mücadelenin sonuna kadar olan süreçte modern anlamda sosyal güvenlik uygulamalarının gelişimini şehit yakınları ve malul askerlere yönelik yapılan düzenlemeler yönünden ele alarak açıklamayı amaçlamaktadır. Literatür taranarak yapılan çalışmada, uzun savaş yılları sonucunda Türk toplumunun sosyal korumaya ihtiyaç duyan kesimlerine yönelik çalışmalar incelenmiştir. Dünyada modern sosyal güvenlik sistemleri öncelikli olarak işçi sınıfına bireysel ekonomik ve sosyal güvence sağlamak için

gelişmiş iken Türk toplumunda şehit yakınları ve yaralı askerlerin toplum içerisinde muhtaçlık yaşamadan hayatlarını devam ettirebilmeleri temelinde gelişme göstermiştir. Şehit yakınları ve yaralı askerlere sahip çıkılması Milli Mücadele döneminde ordunun maneviyatını ve inancını artırırken, halk nezdinde yeni Türk Devletine olan güveni pekiştiren etki yaratmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal güvenlik, tekaüt sandığı, şehit yakını, malulliyet.

Abstract

While the modern social security approach in industrialized countries was created to overcome the negative effects of the risks faced by the working class and the whole society, It was developed in different conditions in the Ottoman Empire. Modern social security practices in the Ottoman Empire started with pension funds that regulate the disability and pension status of soldiers and officers.

İletişim kurulacak yazar/Corresponding author: alinurdogan@sdu.edu.tr

Müracaat tarihi/Application Date: 17.09.2020 • Kabul tarihi/Accepted Date: 26.10.2020

ORCID IDs of the authors: A.K.N. 0000-0001-9411-4313

This study aims to explain the development of social security practices in the modern sense until the end of the national struggle in terms of arrangements made for relatives and disabled soldiers. In the study conducted by scanning the literature, studies on the sections of the Turkish society that need social protection as a result of the long war years were examined. Modern social security systems in the world have developed primarily to provide individual economic and social security to the working class. It has improved

on the basis of the relatives of the martyrs and the injured soldiers in the Turkish society, who can continue their lives without needing a community. Relatives of martyrs and wounded soldiers increased the spirituality and belief of the army during the National Struggle period, while reinforcing the trust in the new Turkish State.

Keywords: Social security, pension fund, relatives of the martyrs, disabled people.

Giriş

Sanayi Devrimi ile üretim tekniklerinde yaşanan gelişmeler çalışma ilişkilerinde önemli değişiklikler meydana getirirken iktisadi ve toplumsal yapıda da ciddi dönüşümler yaratmıştır. Sanayi devrimiyle birlikte çalışma hayatında kötü ve sağlıksız, tehlikeli çalışma koşullarında uzun süre düşük ücretlerle çalışan, kadın ve çocukları da içerisinde barındıran bir işçi sınıfı oluşmuştur. Sermaye birikimi ile birlikte sanayileşme daha kolay hale gelirken gelir dağılımında görülen farklılaşma ve toplumsal sınıflaşmalar artarak devam etmiştir.

Sanayileşme sürecinde artan sosyal risklerin kişiye ve ailesine getirdiği olumsuzlukların karşılanması noktasında geleneksel sosyal güvenlik sistemleri yetersiz kalmıştır. Toplumsal adaleti sağlamak ve toplumsal barışı tesis edebilmek için sosyal sigorta mantığına dayalı modern sosyal güvenlik uygulamaları hayata geçirilmeye başlanmıştır. İlk olarak, yeni oluşan sosyal ve ekonomik koşullar içerisinde en fazla sosyal güvenlik ihtiyacı hisseden işçi kesimine yönelik modern sosyal güvenlik uygulamaları hayata geçirilmiştir. Devam eden süreçte toplumun tamamını kapsayacak şekilde gelişme göstermiştir.

Üretimde makina teknolojisine geçişi yansıtan sanayileşme hareketleri ve toplumun bozulan yapısı Osmanlı İmparatorluğu'nda daha farklı şekilde gelişme göstermiştir.

Tanzimat döneminin başlattığı modernleşme sürecinde memurluk ve maaş sistemi oluşmuş ve bu süreç içerisinde düzenli maaş alan askeriye, ilmiye ve mülkiye mensuplarını kapsayacak şekilde emeklilik sistemi gelişmeye başlamıştır. Mülkiye ve ilmiye sınıfı mensuplarına yönelik sosyal güvenlik uygulamaları çalışma kapsamı dışında tutulmuştur.

Sanayi devrimi ile devam eden tarihsel süreç içerisinde eş zamanlı olarak Osmanlı İmparatorluğunun girdi-

ği uzun süren savaşlar ve kaybedilen topraklar sebebiyle Osmanlı toplumu şehit yetimleri ve malul askerler ile birlikte kaybedilen topraklardan Anadolu'ya göçen insanların çoğunluğu oluşturduğu bir yapıya bürünmüştür. Savaşlar sebebiyle nüfus azalmış, çalışma çağındaki nüfusun büyük bölümü cephede mücadele ederken toplumun büyük kısmı açlık, sefalet ve sağlık sorunları ile uğraşmak durumunda kalmıştır.

Böyle bir ortamda geleneksel sosyal güvenlik sistemleri Osmanlı toplumunun artan ihtiyaçlarını karşılamaya yetmemiştir. Sanayileşmiş ülkelerden farklı olarak modern sosyal güvenlik sisteminin kurulmasında şehit yetimleri ve gazi askerlerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak başlanmış sonrasında işçi sınıfı ve toplumun diğer kesimlerini kapsayacak şekilde bir gelişme göstermiştir.

1865 yılı ile başlayan süreçte şehit aileleri ve yetimleri ile malul askerlerin muhtaçlık çekmeden toplum içerisinde varlıklarını devam ettirmelerine yönelik yapılan düzenlemeler bugün halen kısmi değişikliklerle de olsa uygulanmaya devam edilmektedir.

Şehit yetimleri ve gazi askere sahip çıkılması Milli Mücadele döneminde ordunun maneviyatını ve inancını artırırken, halk nezdinde yeni Türk Devletine olan güveni pekiştiren etki yaratmıştır.

Sanayi Devrimi Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Çalışma Hayatı

Tanzimat Dönemi öncesi yıllarda Osmanlı İmparatorluğu gedik usulüne dayalı küçük el zanaatları şeklinde teşkilatlanmış olan sanayisi ile ihtiyaç duyduğu ürünleri yeterli şekilde üretebilmiştir (1).

Sınai ürünler genellikle, az sayıda işçinin çalıştığı atölyelerde büyük oranda insan gücü kullanılarak üretilmiştir (2). Bu dönemde çalışma hayatı ve ilişkileri ahi teşkilatları ve loncalar tarafından İslami esaslar dâhilinde oluşturulan kurallar çerçevesinde değişmeksizin yürütülmüştür (3, 4).

1838 yılı sonrasında yabancıların imparatorluk sınırları içerisinde ticari faaliyetler yapmasının önündeki engellerin kalkması Avrupa mallarının Osmanlı pazarını ele geçirmesini kolaylaştırmıştır. Dokuma, dericilik ve saraçlık gibi sanayi kolları Avrupa malları ile rekabet edemeyerek yok olma noktasına gelmiştir (3).

Küçük çaplı imalat ve ticaret sektörlerine ve tarımsal üretime dayanan İmparatorluk ekonomisinin sanayi devrimi ile güçlenen Batı ile rekabet edebilmesini artırmak için Tanzimat dönemi ve sonrasında sanayileşme çabaları artmıştır (5). Sanayileşme çabaları ile siyasi ve askeri alanlarda yaşanan gerilemenin ekonomik alanda yapılacak gelişmeler ile toparlanabilmesi hedeflenmiş (6) ve 1830 lu yıllardan itibaren devlet desteği ile ilk sanayileşme çabaları görülmeye başlamıştır (4). O dönem kurulan fabrikalar ağırlıklı olarak askeri gereksinimleri karşılamak için kurulmuştur (7, 8, 9). Hereke Fabrikası, Tophane-i Amire, Barut Fabrikaları, Feshane, Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası bu fabrikalardan birkaçıdır (10). Vasıflı işgücünün yabancıardan oluşturulduğu ve son teknolojiler ile kurulmuş olan bu fabrikalar üretime çok uzun süreler devam edememişlerdir (10).

Bu dönem içerisinde donanmanın ve sanayinin enerji ihtiyacı için gerekli kömür (12, 13, 14) üretiminde devamlılığı ve artışı sağlayabilmek için Ereğli Madenlerinde kömür çıkarma çalışmaları 1841-1861 yılları arasında Osmanlı devlet adamlarının oluşturduğu bir kumpanya tarafından işletilmiştir. 1854-1856 yılları arasında Rusya'ya karşı yapılan Kırım Savaşı devam ederken Osmanlı Devletinin müttefiki İngiliz ve Fransız devletlerine ait savaş gemilerinin ihtiyacını gidermek amacıyla Kozlu, Zonguldak ve Üzülmaz bölgelerindeki ocaklar geçici olarak İngiliz idaresine devredilmiştir. Kömür madenlerinin işletilmesi 1861-1865 yılları arasında Hazine-i Hassa tarafından, 1865-1908 yılları arasında Hazine-i Hassa adına işletilmek üzere Bahriye Nezareti tarafından sürdürülmüştür (15, 16).

1865 yılında çıkartılan ve Dilaver Paşa Nizamnamesi olarak bilinen, Maden-i Ereğli Hümayun İdaresinin Nizamnamesi ile kömür üretiminin devamlılığı ve artırılması hedeflenmiştir (17, 18). Sekiz fasıl ve yüz maddeden oluşan nizamnamede Zonguldak kömür havzası bölgesinde zorunlu çalışma uygulamasına geçilmiş, madenlerde çalışan işçilerinin çalışma ve tatil süreleri, istirahat ve barınma bölgeleri ile sağlıkları ile ilgili konular düzenlenmiştir. Çalışma yaşamına ilişkin ilk düzenleme olması nedeniyle çalışma ilişkileri tarihinde büyük önem arz etmekte olan Dilaver Paşa Nizamnamesinde sosyal güvenliğin sağlanmasına yönelik düzenlemeler bulunmamaktadır.

1865 tarihli Dilaver Paşa Nizamnamesi zamanın şartlarına göre bazı yenilikler getirmekle birlikte 1869 tarihli Maadin Nizamnamesi ile geliştirilmek istenmiştir. Maadin Nizamnamesi, madenlerde işçilerinin iş sağlığı ve güvenliği konularında öne çıkan bir mevzuattır (19). Nizamname ile ocaklarda zorunlu çalışma yükümlülüğü iptal edilmiş, iş kazalarının önlenmesine yönelik alınması gereken önlemler belirlenmiş, madenlerde doktor ve ilaç bulundurma zorunluluğu getirilmiştir (16).

Piyasa rekabet üstünlüğünü sağlamakta önemli bir girdi olan enerji ihtiyacın tam olarak karşılayabilmek için kömür üretiminde sürekliliği ve artışı sağlayabilmek adına Dilaver Paşa ve Maaddin Nizamnameleri uygulanmaya konulmuş olmasına rağmen sanayileşme çabaları hedeflenen seviyelere ulaşamamış, güçlü ve örgütlü bir işçi sınıfı oluşmamıştır.

İşçi sınıfının oluşamayışının bir diğer nedeni; işgücünün vasıf ve nitelik sorunu ile birlikte işgücünün sayısal durumudur. Osmanlı çalışma hayatında işgücü kaynakları; ücret karşılığı çalışan kadın, erkek ve çocukların yanında, zorunlu çalıştırılanlar, yabancı işçiler, Osmanlı Askerleri, esirler, köleler ve mahkûmlar gibi çeşitli unsurlardan oluşmuştur (13). Aynı şekilde işgücünün farklı etnik köken, dini inanış ve kültürlerden oluşması işçilerin bir araya gelemeyerek örgütlenmeleri önünde önemli bir engel teşkil etmiştir (13).

Sanayileşme çabaları ile birlikte oluşan işçi sınıfının dayanışması ve hak mücadelesine yönelik örgütlenme çabalarının da başladığı ancak 1909 yılında Cemiyetler Kanunu ile örgütlenme çalışmalarının arttığı görülmektedir. Bu dönem içerisinde 1866 yılında kurulan ve yardımlaşma derneği şeklinde faaliyet gösteren Amelperver Cemiyeti ilk işçi kuruluşu olarak kabul edilmektedir (13).

Sanayileşme çabalarının istenilen seviyelere ulaşamamasının ve sürdürülememesinin temel sebepleri arasında uzun süren savaşlar ve kaybedilen topraklar, kapitülasyonlar ve dış borçlar, nitelikli işgücünün olmayışı, güçlü bir finans sisteminin olmayışı sayılabilir (20, 21). Sanayileşme çabaları ile birlikte savaşlar ve bağımsızlık hareketleri aynı döneme denk geldiği için işçiler ikinci planda kalmıştır (13).

Benzer bir sebep olarak, çalışanların iş ve gelir kaybına uğrayacakları endişesi ile fabrika ve makineleşmeye karşı gösterdikleri makine kırıcılığı eylemleri yine sanayileşmenin istenilen seviyede ve hızda gelişmemiş olmasının nedenlerindedir (13).

Osmanlı İmparatorluğunun her döneminde toplumun

ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek şekilde oluşturulmuş olan sosyal güvenlik sistemi gelişen durumda yetersiz kalmış ve modern yapıda mevzuata dayalı sosyal güvenlik sistemine geçiş çalışmaları başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Modern Sosyal Güvenlik Sisteminin Gelişimi İçerisinde Şehit Yakınları ve Malül Gazilere Yönelik Düzenlemeler

Sanayi Devrimi öncesinde sosyal güvenlik ihtiyacı geleneksel yöntemler olarak kabul edilen aile içi yardımlaşmalar, dini temelli yardımlar ve mesleki kuruluşlar tarafından karşılanmıştır. Sanayi Devrimi ile artan ve çeşitlenen sosyal riskler sebebiyle sosyal güvenlik ihtiyacı artmış, geleneksel sistemler ihtiyacı karşılayamaz hale gelmiş ve kişinin katılımı esasına göre çalışan sosyal sigortalar önem kazanmaya başlamıştır (22, 23, 24). Osmanlı İmparatorluğu için ise Tanzimat Dönemi öncesinde geleneksel yöntemler geçerli olurken Tanzimat sonrasında modern sosyal güvenlik teknikleri geliştirilmeye başlanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunda batı ülkelerinde olduğu gibi sanayi devrimi yaşanmamış, ekonominin büyük oranda tarıma dayanan bir yapıda olması sebebiyle de kötü çalışma koşullarında çalışan, şehirlerde sosyal yapıyı değiştiren, devlet ve işverenlere çalışma şartları ve ilişkileri konusunda iyileştirilmeler yapılması için baskı yapabilen bir işçi grubu oluşmamıştır. Bu sebeple modern sosyal güvenlik tekniklerinin uygulanmasında askerler ve kamu çalışanlarından başlanmıştır (25). Yararlananların katkı sağladığı sosyal sigorta sistemi ise Tanzimat'tan itibaren tekaüt sandıkları ile yaygınlaşmaya başlamış ve memurları ilgilendiren on dört adet emeklilik sandığı kurulmuştur (26).

Osmanlı İmparatorluğunda modernleşme çalışmalarına öncelikle ordudan başlanmıştır. Tanzimat sonrasında devlet hizmetinde çalışanların emeklilik ve sosyal güvenlik konularında ilk yasal düzenlemeler yine önce ordu kurumlarında gerçekleşmiş sonrasında diğer kurumlara uygulanacak şekilde genişletilmiştir.

Kapsam olarak sınırlı olsa da işçilere yönelik bazı düzenlemeler yapılmıştır. 1865 yılında çıkarılan Dilaver Paşa Nizamnamesi bu çalışmaların ilk örneği olarak görülmektedir (27, 28). Ancak bu nizamnameler işçi sınıfının sosyal güvenlik ihtiyaçlarını düzenlemekten daha çok kömür üretimini artırmaya yönelik yapılan yasal düzenlemeler olarak öne çıkmaktadırlar.

Buna karşılık askeri fabrikalarda ve kurumlarda daimi işçi olarak çalışanların maaşlarından yüzde beş kesinti karşılığında emeklilik hakkı tanıyan 1893 tarihli Amele Nizamnamesi işçilerin sosyal güvenlik hakkını doğrudan düzenleyen yanı ile öne çıkmaktadır (13).

Tanzimat Öncesi dönemde; sosyal güvenlik ihtiyacı geleneksel yöntemlerle kullanılmış, mevzuat sistemine geçilmemiştir (29). Bu dönemde sosyal güvenliğini sağlamaya yönelik kurumlar arasında, sosyal hizmet ve sosyal yardım hizmetlerinin sağlandığı vakıflar ile çalışanların sosyal güvenlik ihtiyaçlarının karşılandığı ahilik teşkilatı ve loncaların yer aldığı bilinmektedir.

Tanzimat öncesinde sosyal yardım ve sosyal hizmet işlevlerine sahip bir kurum olan vakıflar bu sistemin temelini oluşturmuşken (22), Tanzimat Döneminde Mütakaidin Maaş Defteri (1831-1847) ve Eytam ve Eramil Defterlerinde (1845-1846) emekliye sevk edilenlere, geride bıraktıkları dul ve yetim maaşlarının varlığını göstermektedir. Bu dönemde yapılan ödemeler belirli bir düzen ve kanunlar çerçevesinde yapılmamıştır (30, 31).

Tanzimat öncesinde yardımlaşma sandıklarının yerine getirdiği görev Tanzimat Dönemi sonrasında tekaüt sandıkları ile yürütülmüştür. Tekaüt sandıklarının yardımlaşma sandıklarından temel farkı yararlananların sandığa belirlenen oranlarda aidat ödemeleridir. Tekaüt sandıklarından malul aylığı, emeklilik aylığı, dul ve yetim aylığı şeklinde haklar sağlanmıştır (22). Bu dönemde sosyal güvenlikle ilgili çalışmalar mevzuat temelinde yapılmaya başlanmıştır (26).

Tanzimat döneminden süre gelen savaşlar sonucunda savaş mağduru yetimler, malul asker ve kaybedilen topraklardan göçerek Anadolu'ya gelen kişilerin korunması, barınması muhtaçlık çekmeden hayatlarını devam ettirebilmeleri konuları Osmanlı İmparatorluğunda sosyal güvenlik sistemi açısından öncelikli bir sorun alanı olarak uygulamada yer bulmuştur. 1851 yılında Eytam Nezareti'nin kurulması yetimlerin sosyal haklarının güvenceye alınması yönünde önemli girişimlendendir. Özellikle 1897 Yunan muhaberesiyle birlikte şehit aileleri, sakat ve yaralı gazi askerlere yönelik yardım kampanyaları düzenlenerek milliyetçi duyarlılık yaratılmaya çalışılmıştır. Devam eden süreçte kamu görevlilerinin emekli, dul ve yetim maaşları oluşturulan tekaüt sandıkları çerçevesinde yapılmaya başlanmıştır (32). Tekaüt sandıklarının ilk örneği 1866 yılında kurulan Askeri Tekaüt Sandığı'dır (33).

Askeri Tekaüt Sandığı (1866)

Hayatının büyük kısmını vatan savunmasına adanmış asker kişilerin personelin hayatlarının geride kalan bölümünü maddi zorluk yaşamadan, mutlu ve huzurlu geçirebilmesini sağlamak amacıyla muvazzaf ve emekli askerlerin maaşından yüzde iki kesinti yapmak suretiyle 1866 yılında kurulmuştur (31, 34, 35). Sandığın uygulama kanunu olan Asakir-i Berriye-i Mülükane Tekaüt Kararnamesi 1869 yılında yayımlanmıştır.

lanmıştır (36). Sosyal güvenlik hakkını düzenleyen ilk kararnamelerden olan 1869 tarihli Asakir-i Berriye-i Mülükane Tekaut Kararnamesine göre emeklilik hakkı, hizmet süresi ve maluliyet dikkate alınarak belirlenmiş, emeklilik maaşı hizmet süresine göre iki dereceye, maluliyete göre de üç dereceye ayrılmıştır (34). Maluliyet sebebiyle emekli olmak isteyenlere dilekçe vermesi zorunluluğu getirilmiştir (36).

Kararnamede karacı askerlerin emeklilik hakları, emekli aylıkları ve bunlar arasından vefat edenlerin dul ve yetimlerine bağlanacak maaşları belirleyen esaslar kabul edilmiştir. Kanunname modern anlamda emeklilik sistemine geçişte ilk adım olarak değerlendirilebilir (35).

Kararname ile asker kişilerin yetimlerine verilecek maaş erkek çocuklara yirmi yaşına kadar kız çocuklarına ise evlenen kadar, bakıma muhtaç durumdakiler ise ömür boyu verilmesi kararlaştırılmıştır (34).

Asakir-i Berriye Tekaut Sandığı (1881)

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşının getirdiği ekonomik sıkıntılar, sandığa ayrılması gereken %2'lik kesintilerin aktarılması Askeri Tekaut Sandığı mali açıdan zora sokmuştur. Sandık gelirlerini artırmak için ümera, zabıt ve emeklilerden kesilen %2'lik kesintiyi %5'e çıkarmıştır. Sermayenin artırılması sandıktan maaş alan kişi mevcudiyetinin artması sebebiyle gelir gider dengesinin sağlanmasına yetmemiştir. Son yıllarda yaşanan savaşlar sebebiyle artan şehit ve malul askerlere ve yetimlerine ödenmesi gereken aylıkların maliye üzerinde yarattığı yük karşılanamaz hale gelince Karar Kuvvetleri için Asakir-i Berriye Tekaut Sandığı 1880 de ayrı bir sandık olarak kurulmuş, 1881 yılında Tekaut Kararnamesi ile sandığın nasıl işleyeceği belirlenmiştir (34).

Kanunun onuncu maddesi ile otuz sene hizmet edilmesi zorunluluğu getirilmiş, maluliyet yaşanması durumunda malulen emekliye sevk edilmesi prensibi belirlenmiştir. Yirmi beş sene hizmet eden askerlerin isterlerse otuz sene dolana kadar bir savaş durumunda göreve çağrıldıkları durumunda askeri hizmete katılmaları mecbur olmak kaydıyla emekli olabilecekleri düzenlenmiştir. Kanunun on ikinci maddesi ile emeklilik için bir yaş sınırı, on üçüncü maddesinde on sekiz yaş altında geçen sürelerin emeklilik hesabına dâhil edilemeyeceği, on beşinci maddesinde Harbiye'de geçen sürelerin emeklilik hesabına dâhil edileceği, kırkıncı maddesinde maluliyet derecelere ayrılmıştır (34).

Şehit olan ve görevi başında vefat edenlerin hizmet süresine bakılmadan birinci dereceden emekliliğe hak

etmiş sayılmıştır. Dul ve yetimlerine maaşının yarısı verilmiştir.

Ailelere bağlanan maaşın hiçbir şekilde azaltılmayacağı, vergi kesintisi yapılamayacağı, şahsi gelir olarak kabul edilemeyeceği ve haczedilemeyeceği belirlenmiştir (34).

Umum Askeri Tekaut Sandığı (1886)

Kara kuvvetleri için ayrı bir Tekaut Sandığı oluşturulup mevcut sıkıntılar ortadan kaldırılmaya çalışılmışsa da Kara Kuvvetleri Tekaut Sandığı'nda, Bahriye ile Top-hane Tekaut Sandıklarında sıkıntılar artmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra şehit olanların ailelerine ve malulen emekliye ayrılanlara maaş bağlanması, sandığın mali yükünü önemli ölçüde ağırlaştırıran sebeplerin başında gelmektedir (37). Dönemin ekonomik ve siyasi şartları gereği Kara, Deniz ve Top-hane Muşirliği sandıkları tek çatı altında toplanarak Umum Askeri Tekaut Sandığı Kurulmuştur (31, 34).

Umum Askeri Mütakaidin ve Eytam ve Eramil Kanunnamesi (1906)

1886 yılından beri uygulanan Umum Askeri Tekaut Sandığı, 1906 tarihli kanunname ile bütün askeri emeklilerin ve vefatları sonrasında geride kalan dul ve yetimlerinin haklarının tek bir çatı altına alınarak yeni bir yapıya kavuşturulmuştur (34).

Kanunname üç kısım yetmiş dört maddeden oluşmaktadır. Birinci kısımda sefer zamanında hayatını kaybeden kişilerin yakınlarına ve malul duruma gelen kişilere bağlanacak emekli aylığından bahsedilirken ikinci kısımda barış durumunda bağlanacak aylıklardan bahsedilmiştir. Üçüncü kısımda ise genel hususlar şeklindedir.

Kanun kara, deniz ve jandarma asker kişileri ile askeriyede görev yapan memurları ve yakınlarını kapsamaktadır. Genel olarak bahsetmek gerekirse kanun ile askerlik hizmeti esnasında yaşamını yitiren veya malul duruma gelen kişilerin yakınlarına ve kendilerine ödenecek aylıklar, kişinin rütbesine, hizmet yılına, vefatına neden olayın ve maluliyetin seferde veya barışta, hastalıktan veya düşman harp ve silahlarının etkisinden meydana gelmesine göre farklılıklar göstermektedir.

Savaşta veya eşkiya ile çarpışmada yaralanarak başkalarının bakımına muhtaç halde malul olan erkân, ümera ve zabitan kişiler hizmet sürelerine bakılmaksızın elli sene hizmet edenler kadar; başkasının bakımına muhtaç olmayacak seviyede ancak askeri görevi yerine getiremeyecek kadar malul olanlardan otuz seneden fazla hizmeti olanlar elli sene, otuz seneden

az hizmeti olanlar ise hizmet sürelerine bakılmaksızın otuz sene hizmet edenler kadar malul maaşı hak edeceği belirlenmiştir (md.1 ve md.2).

Darülharekatta hava şartlarının etkisi ile veya hastalık sebebiyle görevini yapamayacak şekilde malul olanlardan otuz seneden az hizmet etmiş olanlar otuz sene hizmet etmiş kişinin emekli aylığının yüzde doksanını, otuz seneden fazla hizmeti olanlar elli sene hizmet etmiş kişinin hak edeceği emekli aylığının yüzde doksanı kadar aylık bağlanarak emekliye sevk edileceği belirlenmiştir (md. 3).

Meydan muharebesi ve eşkıya ile çarpışmada hayatını kaybedenlerin yakınlarına hizmet sürelerine bakılmaksızın elli sene hizmet edenlerin hak edeceği emekli aylığının yüzde sekseni; hava şartları ve hastalık sebebiyle ölenlerin ise hizmet süresine bakılmaksızın elli sene hizmet eden kişinin hak edeceği emekli aylığının yüzde yetmiş beşi tahsis edilmiştir (md.7).

Erler için ise; meydan muharebesi veya eşkıya ile çarpışmada aldıkları yara sebebiyle başkalarının bakımına muhtaç olacak şekilde malul duruma gelen erler ve vefatları durumunda geri kalanlarına teğmenin elli senelik kıdem maaşı kadar emekli aylığı bağlanması belirlenmiştir (md.8). Askerlik görevi esnasında başkasının bakımına muhtaç olacak şekilde malul duruma gelen bir er için teğmenin otuz senelik kıdem maaşı kadar emekli aylığı bağlanacağı açıklanmıştır (md.9). Barış zamanında; mareşalden teğmene kadar olan asker kişilerin otuz sene askerlik hizmeti sonrası emeklilik aylığına hak kazanacakları belirtilmiştir (md.12). Otuz seneden az hizmeti olup başkasının bakımına muhtaç olacak şekilde malul duruma gelenlerden otuz sene kıdem maaşının yüzde seksen beşi; başkasının bakımına muhtaç olmadan askerlik hizmetini yerine getiremeyecek kadar malul duruma gelenler otuz senelik kıdem maaşının yüzde yetmiş ve on senden daha az hizmeti bulunanlara ise yüzde altmış emekli aylığı olarak bağlanmıştır (md.14).

On beşinci maddeye göre sakatlık resmi vazifenin ifasından, sefer görevi, tatbikat, ateşli silah eğitimi, karakol, devriye ve nöbet görevlerini yerine getirirken olursa maaşları yüzde on artırılmıştır. Kolera ve veba hastalığı olan bölgelere görevli olarak gönderilenlerden hastalık sebebiyle hayatını kaybedenlerin hizmet sürelerine bakılmaksızın elli sene hizmetle ulaşacakları emekli aylığının yüzde yetmiş beşi ailelerine tahsis edilmiştir (md.24).

Yirmi beşinci madde de askeri hizmette bulunan memurların vefatı durumunda geride kalanlarına aylık bağlanabilmesi için on sene hizmet etmiş şartı olduğu

görülmektedir. On sene dolmadan vazife esnasında hayatını kaybeden memurların yakınlarına almakta olduğu maaşın yarısı aylık olarak bağlanmıştır (md.26)

Kanunun otuzuncu maddesinde maaş tahsis edilecek aile yakınları, eş, çocuklar, anne ve muhtaç ve malul durumda olan baba ve dede olarak belirlenmiştir. Kardeş kanunda maaş tahsisi için uygun görülmemiştir. Erkek çocuk yirmi yaşına kadar, kız çocuğu ve eş tekrar evlenene kadar aylık alabilecekleri belirlenmiş ayrıca kanunda belirlenen sebeplerle boşalan maaşın diğer hak sahiplerine aktarılacağı belirtilmiştir (md.30). Bakıma muhtaç durumda bulunan çocuklar için hayatta oldukları sürece aylık ödeneceği otuz ikinci madde de belirtilmiştir. Ayrıca eş için aylık ödeme şartı olarak otuz altıncı madde de Osmanlı İmparatorluğu tebaasında ve topraklarında kaldığı sürece aylık ödemesi yapılacağı belirtilmiştir.

Emeklilik aylığının hesabında yirmi yaş öncesi hizmetler dikkate alınmayacağı, harp okulunda yirmi yaş üstünde geçen sürenin hizmet süresinden sayılacağı belirtilmiştir (md.37). Otuz sekizinci maddede eşinden, oğlundan ya da babında olmak üzere farklı şekillerde aylık hak eden kişinin tek bir aylık olarak en yüksek derecede olan aylığı alabileceği açıklanmıştır. 26 Haziran 1909 tarihinde erkân, ümera ve zabitanın emeklilik için yaş hadleri belirlenmiştir (38).

Askeri Tekaüt ve İstifa Kanunu (1909)

Mareşalden teğmene kara, deniz kuvvetlerinde görev yapan erkân, ümera ve subaylar ile askeri hizmette bulunan tabipler, sağlık memurları ve askeri memurlar ile yakınlarına tahsis edilecek emeklilik aylığı bu kanuna göre yürütülmüştür. Kanun dört kısım ve atmış bir maddeden oluşmaktadır. Birinci kısımda kanun esaslarından, ikinci kısımda emekli olanlara bağlanacak maaşlar, üçüncü kısımda yetimler ve dul-lara bağlanacak maaşlar ve dördüncü kısımda istifa hükümlerinden bahsedilmiştir. Ayrıca kanunla maluliyet dereceleri altı derece olarak belirlenmiştir. Ayrıca emeklilik için kişinin kendi isteği ile emekli olabileceği, maluliyet durumunda ya da devlet tarafından görülen lüzum üzerine emekliye ayrılabilmesi şeklinde emekli olmanın ana esasları belirlenmiştir (md.2).

Kanun birinci maddesinde emeklilik hesabında askerlik hizmetinin başlangıcı olan duhul tarihinin dikkate alınacağı, harp okulu mezunları için harp okuluna duhul tarihini dikkate alınacağı ve askeri memurların yirmi yaşın altında geçen sürelerinin hizmet hesabına dâhil edilmeyeceği belirtilmiştir. Üçüncü madde de yasal bir soruşturma sebebiyle açığa alınan kişilerin açıkta geçen süresinin yarısının hizmet hesabında dikkate alınacağı hükmü bulunmaktadır. Beşinci mad-

dede fiili hizmet zammı uygulaması görülmektedir. Kanuna göre harp ilan tarihinden barış antlaşması tarihine kadar geçen süre bir seneden az ise iki sene; iki seneden az ise dört sene olacak şekilde seferde görev yapmış olan askerle ile askeri memurların hizmet hesabına eklenmesi kararlaştırılmıştır. On üçüncü maddede emekli aylıkları için bir taban ve tavan sınırı belirlenmiştir. On dokuzuncu maddede ise kız çocuklar ve dul kalan eş için baba, eş ya da oğuldan bir maaş intikal ediyorsa sadece en fazla olan maaşın ödeneceği açıklanmıştır. Kanun yirminci maddesine göre yirmi sene hizmet sonrası emekli olmak isteyen kişinin son rütbesinde bir sene görev yapmamış ise emekli aylığının bir alt rütbesinden bağlanması hükmedilmiştir.

Yirmi dördüncü maddede yapılan tanıma göre; askeri hizmet esnasında askerlik görevini yerine getiremeyecek duruma gelenlere malul tanımı yapılmıştır. Askerlik hizmetinde otuz sene dolmadan başkasının bakımına muhtaç durumda hayatlarını devam ettirebilecek şekilde malul olanlara yirmi sene hizmeti karşılığı bağlanacak olan emekli aylığının yüzde doksanı, muhtaçlık yaşamayacak ancak askeri hizmetinde yerine getiremeyecek kadar malul olanlara ise yüzde sekseninin tahsis olunacağı açıklanmıştır. Tertip edildiği birliğine katılmadan kendi hata ve kusuru olmaksızın malul duruma gelenlere maluliyet derecelerine göre aylık bağlanacağı belirtilmiştir. Otuz dokuzuncu maddede üç yüz kuruştan az olan maaşların üç yüz kuruş seviyesine çekileceği belirtilmiştir.

Kişinin seferde ya da eceliyle ölmesine göre yetim ve dullara ödenecek olan emekli aylıkları farklılaşmaktadır. Meydan muharebesi ve eşkıya ile girilen çarpışmada şehit olan kişilerin yakınlarına birinci derece maluliyet maaşının yüzde yetmiş beşi, darülharekat ve hizmet esnasında hastalanarak vefat edenlerin yakınlarına birinci derece malul maaşının yüzde atmış beşinin aylık olarak ödeneceği otuz beşinci maddede belirtilmiştir. Eceliyle vefat edenlerin maaşının yarısının ailesine tahsis edileceği ve bu maaşın 200 kuruş olarak belirlenmiş olan alt limitten daha az olamayacağı belirlenmiştir. On senden az hizmeti var iken vefat edenlerin on sene hizmet sonrası ödenebilecek olan emekli aylığının yarısının ailesine ödenebileceği ve bu aylığın 100 kuruştan fazla olacağı belirlenmiştir (md.38).

Otuz dokuzuncu maddede; kolera ve veba hastalığının mevcut bulunduğu bölgeye görevli olarak gönderilen kişilerin bu hastalıklardan dolayı vefat etmesi durumunda birinci derece malul olanlara ödenen maaşın 3/4' ü aylık olarak ödenmiştir. 13 Temmuz 1916 da veba ve kolera hastalığının yanında dizanteri, ka-

rahumma ve lekeli tifo, hummai racia (dönek ateş), deri iltihabı hastalıkları da eklenmiştir (38).

Aileye bağlanan maaşın paylaşımı sonucu kırk kuruştan daha az bir oranda aylık düşerse bu aylık kırk kuruşa tamamlanmıştır (md. 24).

Aile bireylerine tahsis edilecek maaş hükümleri Umum Askeri Mütkeaidin ve Eytam ve Eramil Kanunnamesi ile getirilen hususlar uygulanmaya devam edilmiştir. Atmış yaşın üzerinde olan ancak geçinemeyen, bir geliri ve emlakı olmayan, geçim sıkıntısı çeken atmış yaşından küçük dede ve baba bir yetim olarak kabul edilmiştir (md.44).

Ellinci maddede istifa hususu düzenlenmiştir. Buna göre on sene hizmet yapan kişilerin istifa edebileceği, memurların istifası için hizmet yılı şartının bulunmadığı ve istifa edenlere aidatlarının iade edilmeyeceği açıklanmıştır.

Milli Mücadele döneminden önce ordu mensuplarının ve yakınlarının emeklilikleri ile ilgili son kapsamlı düzenleme Askeri Tekaüt ve İstifa Kanunudur. Kanun görülen ihtiyaç ve lüzum üzerine çeşitli düzenlemeler yapılarak 1930 tarihli Askeri ve Mülki Tekaüt Kanunu kabul edilene dek uygulanmaya devam edilmiştir. Bu süre içerisinde dönemin ihtiyaçları ve imkânları dâhilinde malul askerler ve şehit yetimlerini muhtaçlık çekmeyecek şekilde yaşamlarını devam ettirmelerini sağlayacak düzenlemeler yapılmıştır.

25 Ağustos 1909 senesinde kanunun on üçüncü maddesinde değişiklik yapılarak zabitan ve ümera için 25 sene, erkân için otuz sene hizmeti tamamlamayı müteakip emekliye ayrılabilmesi hükme bağlanmıştır. Ellinci maddede yapılan değişiklik ile istifa etme şartı için mecburi hizmet on beş yıl olarak düzenlenmiştir (38).

1909 yılında çıkarılan kanun sonrası istifa edenler ve emekliye ayrılmak zorunda kalanlar sebebiyle sandık önemli oranda açık vermiş ve 25 Aralık 1910 tarihinde alınan karar ile Askeri Tekaüt Sandığının açığını kapatmak için Maliye hazinesinden transfer yapılması kararlaştırılmıştır (38).

25 Mart 1916 tarihinde Muharebeye katıldıkları ancak akıbeti hakkında bilgi alınamayan gaip kişilerin ailelerine Askeri Tekaüt sandığından maaş bağlanıncaya kadar çaresiz bırakılmayarak maaş bağlanması kararlaştırılmıştır (38).

20 Mayıs 1917 tarihinde makul askerlerin sıkıntılarına çözüm olabilmesi için Malûfîn-i Guzâta Muâvenet He-

yeti kurulmuş ve kısa süre içerisinde malûllere yönelik önemli yardım çalışmaları gerçekleştirmiştir.

22.10.1920 tarihli 280 nolu kanun ile kol ya da bacağına kaybedenlere suni arıza yaptırılması kararlaştırılmıştır. 19 Kasım 1921 tarihinde 166 numaralı Beyiye Hakkının ve Gişe Memurluklarının Malûl Gazilere Tahsisi Hakkında Kanun ile devlet kontrolünde bulunan maddelerin beyiye hakkı ve gişe memurlukları öncelikli olarak muharebelerde malûl olan gazilere tahsis edilmiştir. 22.08.1922 Malulin-i Guzatın Terfih ve İktidarı Hakkında Kanun ile savaşta malul olanlar savaş sonuna kadar izinli sayılmışlardır. Böylece maaşlarının sabit kalması sağlanmıştır. Memleketine gitmek isteyenlere ise bir defaya mahsus olmak üzere harcırah verilmiştir. İstiklal Muharebelerinde malûl olanların izinli olarak geçirdikleri süre emeklilik süresinden sayılmıştır.

27.08.1922 tarihli 255 sayılı kanun ile maaş bağlanana kadar geçen sürede ölen kişinin maaşının ailesine verilmesi kararlaştırılmıştır. Böylelikle bürokraside meydana gelen gecikmeler sebebiyle yaşanacak mağduriyetlerin önlenmesine çalışılmıştır. 07.02.1924 yılında çıkarılan 408 sayılı kanun ile Kuvayı Milliye üyelerinin ailelerine de maaş bağlanmıştır (38).

08.02.1925 tarihli 551 sayılı Bilumum Askeri Malullerin Terfih Hakkında Kanun ile maluliyet dereceleri altı derece olarak yeniden düzenlenmiştir. Derece karşılığı verilecek aylıklarda erkan, ümera, zabitan ve askeri memurlar ile küçük zabitan ve erle arasında bir ayrıma gidilmiştir. Beşinci ve altıncı dereceden malul olan erler ve küçük zabitan aylık verilmeyerek bir defaya mahsus olarak ikişer yüz liralık arazi verilmesi kararlaştırılmıştır. Aynı kanun yedinci maddesinde malullerin her iki senede bir muayene edilerek maluliyet derecelerinde olası değişimlere göre aylıklarının ödenmesine hükmedilmiştir (38).

30.06.1926 tarihinde emekliye ayrılan kişilere otuz sene hizmeti olan askeri personele emekliye sevk edilmeleri durumunda bir yıllık maaş tutarı emekli ikramiyesi olarak verilmiştir.

1 Haziran 1930 tarihinde yürürlüğe giren Askeri ve Mülki Tekaüt Kanunu ile Osmanlı döneminde kurulmuş olan askeri ve mülki çalışanlara ait sandıklar kaldırılmıştır (39).

Sonuç

Tanzimat Döneminde pek çok alanda görülen değişim hareketlerinin yanında askerler ve memurların sosyal güvenlik haklarını düzenleyen tekaüt sandıkları kurul-

muştur. 1866 yılında Askeri Tekaüt Sandığı kurulmasıyla başlayan süreç, günümüz sosyal güvenlik sisteminin temellerini görebildiğimiz Askeri Tekaüt ve İstifa Kanunu (1909) ile 1930 yılında Askeri ve Mülki Tekaüt Kanununun kabul edilmesine kadar sürdürülmüştür.

Osmanlı İmparatorluğunun son yılları olarak kabul edilen bu dönemde uzun yıllar farklı cephelerde devam eden savaşlar ve kaybedilen topraklar sonucunda malul asker ve şehit yetimlerinin sayısı sürekli artış göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu ve Milli Mücadele döneminde T.B.M.M vatanın birlik ve bütünlüğü için mücadele ederken şehit olanların geride kalan yetimlerine ve malul duruma gelen gazilerine sürekli sahip çıkmıştır. Şehit yakınları ve yaralı askerlere sahip çıkılması Milli Mücadele döneminde ordunun maneviyatını ve inancını artırırken, halk nezdinde yeni Türk Devletine olan güveni pekiştiren etki yaratmıştır.

Dünyada modern sosyal güvenlik sistemleri öncelikli olarak işçi sınıfına bireysel ekonomik ve sosyal güvence sağlamak için gelişmiş iken Türk toplumunda şehit yakınları ve yaralı askerlerin toplum içerisinde muhtaçlık yaşamadan hayatlarını devam ettirebilmeleri temelinde gelişme göstermiştir. Bugün 5510 sayılı Sosyal Güvenlik ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun uygulamasında tekaüt sandıklarının temel ilkelerinin varlığı görülmektedir.

Kaynaklar

1. Topal M, Erdemir E, Kırılı E. Tanzimat Dönemi Sanayileşme Hareketinin Türkiye'de İşletmecilik Anlayışının Olumsuz Etkileri Hereke Fabrikası Ve Nizamnamesi. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi 2012; Sayı:25: 37-64.
2. Önsoy R. Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayi Ve Sanayileşme Politikası. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları; 1988.
3. Seyitdanlioğlu M. Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1876), AÜ Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi 2009; 28 (46): 53-69.
4. Cerev G. Osmanlıdan Cumhuriyetin İlk (1923-1945) Dönemlerinde Sendikal Örgütlenmenin Gelişimi, Türkiye'de Kamu İşveren Sendikacılığının Gelişimi. İstanbul: Der Yayınları; 2019.
5. Erdem E. Sanayi Devriminin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri: Sanayi Politikalarının Dinamikleri Ve Zafiyetleri. Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 2016; Sayı: 48: 17-44.
6. Kurt M, Kuzucu K, Çakır B, Demir K. Osmanlı Sanayileşmesi Sürecinde Kurulan Devlet Fabrikaları. Otam 2016; 40 /Güz: 245-277.
7. Önsoy R. 19.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Sanayileşme Teşebbüsleri. Milli Kültür 1980; Cilt 2.
8. Köktaş A, Gölcek AG. Endüstri Devrimi Ve Osmanlı İmparatorluğu: Askeri Fabrikalaşma Örneği. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 2016; Cilt 9, Sayı 4: 95-105
9. Güran T. Tanzimat Döneminde Devlet Fabrikaları. Ankara: TTK Yayınları; 1992.
10. Ünal Ç. Türkiye Sanayisinde Osmanlı Devleti'nin Etkileri. Çukurova Araştırmaları Dergisi 2018; 4(1): 86-106.
11. Şener S. Osmanlı Sanayileşme Süreci Ve Bu Süreçte Özel Gi-

- rişimin Rolü. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2007; Cilt 9, Sayı 3: 56-90.
12. İleri Ü. Türkiye'de Toplumsal Değişimin Çalışma İlişkileri Üzerindeki Etkileri, Ankara: Tühis Yayınları; 2009.
 13. Yıldırım K. Osmanlı'da İşçiler (1870-1922). İstanbul: İletişim Yayınları; 2013.
 14. Güven T. Zonguldak Kozlu'da Kömür Madenciliği: İşletmecilik Ve Çalışma Hayatı (1848-1921). Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları No: 5; 2015.
 15. Öğreten A. Ereğli Kömür Havzasında Bahriye Nezareti Döneminde Madenler Ve Madenciler (1865-1908). Sosyal Bilimler Dergisi 2007; Cilt 3, Sayı 5: 139-178.
 16. Kaştan Y. Osmanlı İmparatorluğu'nda Kömür Ocaklarının İşletilmesi (1839-1918). Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi 2016; Cilt 2, Sayı 2; 1-22.
 17. Yüksel B. Çalışma ilişkilerine Yönelik İlk Düzenleme: Dilaver Paşa Nizamnamesi Ve Çalışma Hayatına Etkileri. İş Ve Hayat 2017; Sayı 6: 155-178.
 18. Dilik S. Atatürk Döneminde Sosyal Politika. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 1985; Cilt 40, Sayı 1: 93-102.
 19. Özdemir S. Türkiye'de Zorunlu Çalışma Uygulamaları. Sosyal Siyaset Konferansları 1996; 42: 181-213.
 20. Aydoğan E, Altuncu Z. Son Dönem Osmanlı İşgücünde Farklılık Yönetiminden Kopuş; Yabancılaşma Sorunu. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi 2016; 51 (2):1-23.
 21. Yıldırım İ. Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme (1838-1918). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2001; Cilt: 11 Sayı: 2: 313-326.
 22. Aykanat M. Osmanlı Sosyal Güvenlik Hukukunda Temel Kurumlar. T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi. 2015
 23. Dilik S. Sosyal Güvenliğin Tarihsel Gelişimi. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 1988; Cilt 43 Sayı 01: 41-80.
 24. Arıcı K, Alper Y. Sosyal Güvenlik. Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1625; 2013.
 25. Keyder Ç. Türkiye'de Devlet Ve Sınıflar, 18.B İstanbul: İletişim Yayınları; 2013.
 26. Kulaksız MY. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (Sivil) Memurların Emeklilik Sistemi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi. 1999.
 27. Güzel A, Okur AR. Sosyal Güvenlik Hukuku. İstanbul: Beta Yayınevi; 2003.
 28. Alper Y. Türk Sosyal Güvenlik Sistemi. Bursa: Ekin Yayınevi; 2003.
 29. Şen M. Tanzimat Ve TBMM Hükümeti Döneminde Sosyal Güvenlik Hukuku Alanında Gelişmeler. Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi 2007; Atatürk'ün 125. Doğum Yılına Armağan: 55-85.
 30. Martal A. Osmanlı İmparatorluğunda Emeklilik Ve Buna İlişkin İlk Düzenlemeler. Kebikeç 2000; Sayı 9, Yıl 5: 35-42.
 31. Özbek N. Cumhuriyet Türkiye'sinde Sosyal Güvenlik Ve Sosyal Politikalar. İstanbul: Tarih Vakfı; 2006.
 32. Özbek N. Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet. İstanbul: İletişim Yayınları; 2011
 33. Talas C. Toplumsal Ekonomi. Ankara: İmge Kitapevi; 1997.
 34. Özger Y. Osmanlı Ordusunda Emeklilik Sistemi Ve Askeri Tekaüt Sandığı (1865-1923). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık; 2011.
 35. Şahin FK. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Harp Malûllerinin Sosyo-Ekonomik Ve Sağlık Durumları (1877-1939). T.C. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi. 2012.
 36. Kara H. Sultan II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Kara Ordusu (1876-1908). T.C. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi. 2013.
 37. Kala ES. Osmanlı Sosyal Güvenlik Hukuku (1865-1923). İstanbul: Hiperlink Yayınları; 2018.
 38. Kamu Personeli Emeklilik Mevzuatı I (1876-1930). Ankara: Maliye Bakanlığı Bütçe Ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Sayı: 1994/15; 1994.
 39. Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 11.06.1930 Tarih, Sayı:1517.